

УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАУКОВИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКАХ

Наталія Кривець

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ЗВ'ЯЗКИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ У ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядаються основні напрями українсько-німецьких зв'язків у образотворчому мистецтві в ХІХ — на початку ХХ ст. Висвітлюється діяльність німецьких митців в Україні в даний період, а також навчання українських живописців у художніх школах Німеччини.

Ключові слова: *Україна, Петербурзька академія мистецтв, Мюнхен, образотворче мистецтво, художник, картина, міжнародна виставка.*

Німецька художня культура мала на українському ґрунті тривалу і давню основу, обумовлену тісними міжнаціональними взаємозв'язками. У першій половині ХІХ ст. чимало іноземних митців, зокрема німецьких, вихованців академій Західної Європи працювали в Україні. Широкого розповсюдження тут набували твори художників західноєвропейських шкіл. Приплив мистецьких сил в Україну особливо посилювався з відкриттям освітніх закладів. Частина іноземних художників отримала посади вчителів малювання в Рішельєвському ліцеї у Одесі, Ніжинському ліцеї князя Безбородька, Кременецькому ліцеї, у гімназіях Києва, Харкова, Полтави, в кадетських корпусах Києва і Полтави, Київському інституті шляхетних дівчат, Харківському та Київському університетах тощо, в яких було введено викладання мистецьких дисциплін¹. Іноземні митці брали також участь у розвитку домашнього художнього виховання, яке за відсутності в Україні художніх шкіл набувало важливого значення. У Київському інституті шляхетних дівчат учителем малювання багато років працював німецький художник К. Гротте. Він створив низку картин з краєвидами Києва. Серед них — «Вид Києва» (1848), «Вид Києва з лівого берега Дніпра» (1849), «Під Києвом» (1850), «Вид на Київ зі сторони Щекавиці» (1850), «Панорама Києва» (1851) та багато ін.² У цьому ж інституті вчителем малювання працював також німецький художник П. Шлейфер. Він закінчив Петербурзьку академію мистецтв як вільний слухач, залишив низку портретів, зокрема «Портрет дружини»³.

У Києві в 40–50-х роках XIX ст. учителями малювання в різних закладах освіти працювали німецькі митці Д. Гаген, К. Гампельн, А. Ланге, Ф. Мезер, Е. Циммерман тощо.

У 1840 р. під час подорожі Україну відвідав німецький природознавець Й.-Г. Блязіус, який залишив рисунки Києва того часу, зокрема Золотих воріт, Київського університету. 1855 р. Київ відвідав А. Петцольд, котрий також створив низку художніх картин з видами міста — Ланцюговий міст через Дніпро, краєвиди Ботанічного саду та ін. Своєрідну галерею видів Києва з його історичними пам'ятками і мальовничою природою залишив німецький художник В. Тімм, який продовжував традицію панорамних пейзажів.

Пошвавленню художнього життя в Україні сприяли й українські меценати. Вони запрошували іноземних живописців-професіоналів для виконання замовлень, а також надавали пристановище митцям із західно-європейських країн, які працювали як двірські малярі. Досить активною була участь іноземних майстрів у малярських цехах, які у XIX ст. продовжували працювати. Вони користувались правами, чітко визначеними статутом, цех забезпечував роботою, регламентував замовлення, надавав допомогу у разі нещасного випадку⁴.

Серед німецьких живописців, творчість яких була пов'язана з Україною був і К. Швейкарт. У 1810–1830-х роках він створив низку портретних праць: «Жіночий портрет», «Портрет Л. Коморовської», «Портрет Францішки Чацької». Ці твори яскраво показують вплив сентименталізму, характерного для віденської школи, на становлення романтичного образу. У картині «Портрет жінки на тлі пейзажу» по-новому осмислюється зв'язок людини і природи. Твори Швейкарта мали значний вплив на його учнів, зокрема К. Шлегеля, який написав «Портрет Я. Балька», «Портрет жінки з книжкою у руці»⁵.

Для німецьких художників Й. Рейхана і А. Рейхана (батька і сина) діяльність в Україні стала важливим етапом їхнього творчого життя. Й. Рейхан створив праці «Портрет Я. Богатовського», «Портрет К. Ліпінського — хлопчика» (1810-ті роки). А. Рейхан — «Портрет К. Лідля» (1837), «Портрет дівчини в блакитній сукні» (1840-ві роки), «Портрет О. Шавловської» (1842), «Портрет Г. Матцель в рожевій сукні» (1848). У картині «Портрет К. Ліпінського» (1837) А. Рейхан основну увагу зосереджує на розкритті духовного світу видатного музиканта⁶. У розвитку портретного живопису певна роль належить художнику К.-Х. Рейхелю, німцю за походженням, який навчався в Петербурзькій академії мистецтв, мав срібні й золоті медалі за рисунки з натури і за портретний живопис. Після закінчення Академії Рейхель свою майстерність удосконалював у Парижі, в майстерні Л. Давіда і Ф. Жерара, а згодом у Дрездені. Після

завершення навчання за кордоном Рейхель працював у Одесі і на Поділлі. Був одним з найвідоміших портретистів Одеси у 20-х роках XIX ст. Він написав портрети О. Ланжерона, градоначальника Одеси (1819) і Г. Кобле, військового коменданта міста (1819), що помітно відрізняються від його творів петербурзького періоду, написаних у стилі класицизму⁷. У його портретах знайшли яскраве відображення ознаки класицизму, тісно взаємопов'язаного з романтизмом.

Упродовж 1842–1858 рр. вихованець Віденської академії мистецтв Г. Гольпейн відвідував дворянські маєтки Правобережної України, де виконав низку портретів української і польської шляхти. Його твори «Портрет Б. Потоцького з донькою М. Потоцькою і С. Володкевич» (1849), «Портрет Марії Потоцької» (1850) тощо дають уявлення про побут аристократії, в них органічно поєднуються риси романтизму і академізму⁸. Він брав активну участь у виставках, мистецькому житті Києва, спілкувався з представниками інтелігенції, які гуртувалися навколо Університету св. Володимира⁹. Гольпейн був представником стилю бідермаєру, «якому на противагу романтизму, були притаманні приземлене сприйняття дійсності, підкреслено старанне зображення інтер'єру, природи, деталей побуту, а також тяжіння до сентиментальних образів і сюжетів»¹⁰. Поширення цього мистецького напрямку в Україні відбулося головним чином через середовище німецько-австрійського походження, зокрема професорів університетів і фахівців з інших галузей. У стилі бідермаєру виконував свої праці і художник німецького походження Ф. фон Фогельштейн і багато інших німецьких митців¹¹.

Помітний вплив на формування духовної атмосфери та поширення нових естетичних смаків в Україні мали вихованці Петербурзької академії мистецтв. Педагогічна система Академії забезпечувала високу професійну підготовку митців. Художники з Петербурга відвідували Україну, вони часто гостювали в дворянських садибах Галаганів, Тарновських, Репніних, Капністів, Милорадовичів тощо, які були острівцями самостійного культурного життя. Тут збиралися колекції творів західноєвропейського мистецтва. Колекціонер творів мистецтва і старожитностей, меценат Б.І. Ханенко, створюючи свою колекцію, неодноразово звертався за консультацією до директора Берлінського художнього музею Бодє — відомого дослідника творчості голландського живописця Х. Рембрандта.

За рекомендацією конференц-секретаря Академії мистецтв у Петербурзі В.І. Григоровича її вихованець В.І. Штернберг, німець за походженням, мав можливість упродовж трьох років (1836–1838) під час літніх канікул жити і працювати в Україні, в маєтку поміщика і мецената Г.С. Тарновського в с. Качанівка, що на Чернігівщині¹². Тут було зібрано багато справжніх творів мистецтва. Г.С. Тарновський збирав картини,

бронзу, порцеляну, меблі. «По уваженню любви к художествам и ободрению художников русских» у 1838 році Г.С. Тарновського було удостоєно звання почесного вільного «общника» Петербурзької академії мистецтв¹³. Всі, хто відвідував Качанівку, милувалися мистецькою колекцією.

Василь Іванович Штернберг народився 12 лютого 1818 р. у Санкт-Петербурзі. Його батько був гірничим інженером, викладачем Петербурзького гірничого кадетського корпусу. Майбутній художник ще з дитинства любив малювати, знав і любив музику, багато читав. Перші уроки живопису юнак брав у відомого пейзажиста М. Лебедева, автора чудових романтичних краєвидів. 1835 р. В. Штернберг вступив до Петербурзької академії мистецтв, де навчався у К. Брюллова та М. Воробйова¹⁴.

У садибі Тарновського він створив велику кількість живописних картин і малюнків, присвячених Україні, її мальовничій природі, життю і побуту українського народу. Художник захоплено відкривав для себе красу України і втілював це у низці краєвидів, що мали відчутно виявлений романтичний характер. У першому з них «Садиба Г. Тарновського в Качанівці» (1837 р.) він прагнув розкрити мальовничу красу навколишньої природи, сповненої гармонії, відтворити багатогранність довколишнього світу¹⁵. Красу українського села Штернберг розкрив у картині «Вулиця на селі» (1837–1838 рр.), що вражає своєю правдивістю та умінням вживатися в реальний мотив¹⁶. Центральне місце в творчості Штернберга посідає картина «Переправа через Дніпро біля Києва» (1837 р.), що є за оцінкою критиків визначним твором українського романтизму¹⁷.

В Україні молодий митець виконав і багато інших краєвидів, жанрових картин, зарекомендувавши себе талановитим художником. Він малював картини з життя мешканців садиби Тарновського, захоплювався народними образами, що істотно позначилися на творчості художника. Згадаємо хоч би такі з його творів, як «Водяний млин» (1836 р.), «Біля шинку» (1836–1838), «Хлопчик-пастух» (1836–1838), «Альтанка в Качанівці» (1837), «Вітряки в степу» (1838), «Глінка в Качанівці» (1838), «Музична сходка в Качанівці» (1838), «Гра в піжмурки» (1838), «Ярмарок на Україні» (1838), «Малоросійське весілля» (1838), «Млин у степу» (1838) та ін.

Прагнучи бути безпосереднім і правдивим, Штернберг у картині «В Качанівці в Г.С. Тарновського» (1838) передав творчий день кількох осіб. На ній він зобразив композитора М. Глінку, який у той час працював над партитурою опери «Руслан і Людмила», історика М. Маркевича, художника за мольбертом і господаря Качанівки. У маєтку Тарновського був

свій оркестр і хор кріпаків-селян, за участі яких у 1838 р. тут була проведена перша репетиція оркестрових і хорових партій опери¹⁸. У своїх спогадах Глінка писав про Штернберга як про талановитого художника і дуже приємну молоду людину, про його глибокі знання тогочасної музики¹⁹.

Подорожуючи по містах і селах України, Штернберг робив замальовки численних ярмарків, базарів, весіль, різноманітних сцен з буденного життя українців, прокладаючи дорогу в новому для себе жанрі. Його жанрові композиції цінні увагою до народних звичаїв, любов'ю до краси селянського побуту серед природи, цікавістю до минулого. У цих картинах він розкрив образ українського народу, наскільки міг його зрозуміти. Як бачимо, в Україні Штернберг посилено й серйозно працював. Своєю творчістю він не лише продовжував, а й далі розвивав пошуки своїх попередників — В. Тропініна, К. Павлова, І. Зайцева, привносив в академічну основу певну національну визначеність. Т.Г. Шевченко, оцінюючи картини Штернберга, створені в Україні, зазначав: «... Під тінню розлогої верби біля самого берега біленька, соломою вкрита хатка вся відобразилася у воді, як у дзеркалі. Під хаткою бабуся, а на воді качки плавають. Ось і вся картина, і яка повна, жива картина!»²⁰.

Твори Штернберга, присвячені Україні, були дуже високо оцінені К. Брюлловим. Вони принесли художникові популярність як у Академії, так і поза її стінами, викликали в багатьох художників того часу великий інтерес до України, її природи, історії і побуту українського народу. За конкурсну роботу «Освячення пасок у малоросійському селі» (1838 р.) у листопаді 1838 Радою Академії мистецтв у Петербурзі його було нагороджено золотою медаллю I ступеня. Серед вихованців Петербурзької академії мистецтв до побутової тематики крім Штернберга зверталися Р. Жуковський, В. Тім, О. Венеціанов та його учні²¹. Вони відтворювали в мистецтві повсякденну дійсність. Передова художня молодь шукала шляхи до демократизації образотворчого мистецтва. За своє коротке творче життя (Штернберг прожив усього 27 років) — він створив чимало картин, зокрема в жанрі краєвиду та побутового малярства, характерною ознакою яких було органічне поєднання людини з природою. Штернберг був одним із засновників українського пейзажного і жанрового живопису, типовим представником романтизму²².

У вересні 1838 р. у Петербурзькій академії мистецтв Штернберг познайомився з Т.Г. Шевченком і став одним з найближчих друзів поета. У своїй повісті «Художник» Т.Г. Шевченко писав: «Ось уже понад місяць, як ми живемо разом з незрівняним Штернбергом... Та яке ж він добре, лагідне створіння. Справжній художник. Йому все посміхається, як і він сам усьому посміхається. Щасливий завидний характер. Карл

Павлович (Брюллов — *авт.*) його дуже любить. Та чи можна, знаючи, не любити його?»²³. Т. Шевченко присвятив йому вірші «Іван Підкова» (1839) і «На забудь Штернбергові» (1840). Вони підтримували дружні стосунки з відомими представниками петербурзького інтелектуального середовища — росіянами, німцями, у яких часто відбувалися літературні та музичні вечори, де збиралися видатні діячі культури. Так, через Штернберга Шевченко познайомився з німецькими родинами — надвірного радника О.Є. Шмідта та інспектора Петербурзького університету О.І. Фіцтума фон Екштедта, в яких влаштовувалися вечірні сходи, де читали твори німецьких та інших західноєвропейських авторів, зокрема твори Й. Гете, що особливо після його смерті 1832 р. мали всесвітній розголос²⁴. «...Штернберг недавно познайомив мене з родиною Шмідта, — писав Т. Шевченко. Це якийсь далекий його родич, чудова людина, а сім'я його — це просто благодать Господня. Ми часто по вечорам буваємо у них, а по неділям обідаєм. Дивна, мила родина! Я завжди виходжу від них неначе чистішим і добрішим. Я не знаю, як і дякувати Штернберга за це знайомство...»²⁵. Далі Т. Шевченко згадував, як у Фіцтума, насолодившись квінтетом Бетховена і сонатою Моцарта, де виконував соло знаменитий петербурзький музикант і педагог, перший скрипаль придворного оркестру Ф.-Л. Бем, о дванадцятій годині ночі вони повернулися на квартиру²⁶. Шевченко і Штернберг приятелювали з українським письменником Є. Гребінкою та істориком М. Маркевичем. Дружба з Шевченком мала великий вплив на формування світогляду молодого художника, сприяла вихованню у нього демократичних ідеалів, розумінню краси сільської природи і народних образів. Т. Шевченко у своїх повістях «Художник», «Музикант», «Прогулка с удовольствием и не без морали» чимало яскравих сторінок присвятив своєму другу Штернбергові, згадував про нього в листах і «Щоденнику». Штернберг зробив ілюстрації до першого видання «Кобзаря» Т. Шевченка. Він є автором кількох портретів поета. Простежуються спільні моменти романтизації образу в автопортретах Т. Шевченка і В. Штернберга, художника близького поетові за ставленням до людини, за романтичним захопленням красою природи рідної йому України.

У стінах Петербурзької академії мистецтв здобували вищу фахову освіту й художники з України. Тут вони знаходили і відповідний рівень естетичних потреб, характерний для столичного середовища. Навколо Академії зосереджувалися основні події мистецького життя, відбувалося засвоєння класичної світової спадщини, закладалися основи для розвитку національних шкіл. Найбільш талановитим вихованцям у тому числі і українським художникам Академія надавала можливість виїхати у пансіонерську поїздку за кордон. У пошуках нових шляхів у мистецтві, в

прагненні познайомитися з останніми досягненнями провідних митців того часу, підвищити свій професійний рівень творча молодь їхала до мистецьких центрів Західної Європи. Від 70-х років XIX ст. особливу увагу українських художників привертала Мюнхен, що на зламі століть був центром мистецького життя Німеччини. Тут були розташовані музеї: Баварський національний музей, Гліптотека, Стара і Нова пінакотеки, де знаходилися зібрання картин видатних художників. Крім того, в Мюнхені в Кришталевому палаці влаштовувалися міжнародні виставки. Українські художники навчалися в Мюнхенській академії мистецтв, яка була одним із основних художніх навчальних закладів Європи, а також приватних студіях, де одержували освіту під керівництвом відомих педагогів. До Мюнхена художники тяжіли в пошуках знання рисунка. Тут у всіх майстернях відчувалися традиції німецької старої школи рисунка.

У 90-ті роки XIX ст. у Мюнхені великим авторитетом серед художників різних країн користувалися дві приватні художні школи — угорця Ш. Холлоші (1886 р.) і словака А. Ашбе (1891 р.). Незважаючи на деякі відмінності, педагогічний метод у обох школах ґрунтувався на об'єктивному вивченні законів природи, що було характерно для реалістичного напрямку в художній педагогіці Західної Європи на зламі двох століть. Обидва вчителі виходили з того положення, що основою мистецтва є оточуючий художника реальний світ, що складається з певних матеріальних форм, які він повинен навчитися передати. Ашбе і Холлоші вважали важливою частиною навчання художника рисунок, розглядаючи його як метод пізнання будови форми реальних предметів.

Навчаючись у Німеччині, українські художники уважно знайомилися з творчістю сучасних німецьких митців. Великою популярністю у багатьох із них користувалися твори корифеїв німецького мистецтва кінця XIX ст. А. Бьокліна, М. Клінгера, Ф. Ленбаха, Ф. Штука тощо. Про твори А. Бьокліна І. Грабарь у своїй статті зазначав: «Описати це враження неможливо, це треба пережити. Тут є настрої, музика фарб»²⁷. У іншій статті він писав, що Бьоклін не розповідає, він відчуває і примушує нас пережити його власні почуття²⁸. У 1911 р. Київське товариство початкової освіти влаштувало вечір, присвячений пам'яті німецького художника А. Бьокліна²⁹. У 1895–1898 рр. німецький художник і скульптор Ф. Штук написав свої картини «Гріх», «Сфінкс», «Вакханалія» тощо. До цього періоду належить низка жіночих портретів, створених ним оригінально і по-новому. До їх числа належить картина «Єгиптянка»³⁰. Українські художники захоплювалися також картинами німецького живописця і графіка А. Менцеля. Серед його праць — ілюстрації до «Історії Фрідріха Великого» Ф. Куглера (1839–1842), «Кімната з балконом» (1845), «Театр Жимназ» (1856), «Залізопрокатний завод» (1875) та інші

жанрові картини, пейзажі, інтер'єри, в яких він реалізовував романтичні риси³¹. Знайомство українських художників з мистецтвом німецьких майстрів знаходило деяке відображення в їх творчості. Про нові тенденції, що з'являлися у німецькому мистецтві наприкінці XIX ст., українські художники дізнавалися також з журналів «Die Kunst» («Мистецтво»), «Die Kunst für alle» («Мистецтво для всіх»), «Jugend» («Молодь»).

Помітною подією у мистецькому житті Мюнхена стало створення у 1892 р. Союзу мюнхенських художників під назвою «Сецесіон», який, відійшовши від академічних принципів, встановлював право на пошук у мистецтві нових шляхів. Услід за ним схожі художні об'єднання з такою ж назвою створювалися в інших містах Німеччини і Австрії³². У його виставках брали участь як німецькі — А. Бьоклін, Ю. Діц, В. Лейбль, Ф. Ленбах, Ф. Штук, так і зарубіжні художники. У травні 1898 р. у Мюнхені відбулася виставка «Сецесіона», на якій поряд з картинами російських художників В. Васнецова, К. Коровіна, І. Левітана, М. Нестерова, В. Серова та ін. експонувалися твори українського художника С. Малютіна. З творчістю мюнхенських сецесіоністів був пов'язаний розвиток німецького «югендстилю», що став одним із головних джерел загальноєвропейського стилістичного напрямку в образотворчому мистецтві і архітектурі, який пізніше у Росії одержав назву модерну.

Серед українських художників, які навчалися і працювали в Мюнхені був О. Мурашко. У 1896 р. він вступив до Петербурзької академії мистецтв, де навчався у І. Рєпіна, пройшовши серйозну школу реалістичного живопису. По закінченні Академії 1901 р. О. Мурашко вдосконалював майстерність у Німеччині, в приватній школі А. Ашбе. Працював у галузі портретного й жанрового живопису. У своїх творах український живописець велику увагу приділяв пошукам кольору і освітлення. Ще з дитинства він любив рожеві тона в сонячному світлі, що займає значне місце у його картинах «Дівчина у рожевій блузі» (1904–1906), «Вечірні рефлексії» (1910) та ін. Один з німецьких критиків зазначав: «Його (О. Мурашка — *авт.*) спеціальність — світло»³³. У своїх картинах, що були створені пізніше — «На кормі. Портрет Ж. Мурашка» (1906), «На озері» (1913), «Пралія» (1914) український художник використовував настанови свого вчителя Ашбе і широко їх розвивав. Вони полягали у вивченні законів образотворчого мистецтва і методів їх реалізації. Ашбе надавав право і вважав необхідним для художника шукати нові форми і методи у мистецтві, щоб мати можливість найповніше і всебічно передати свій задум. Найважливішим методичним правилом Ашбе був розвиток індивідуального бачення учня, власної його манери.

Після повернення до Києва О. Мурашко не поривав зв'язки з мюнхенськими художниками, брав участь у мистецькому житті міста. У 1909 р.

він надіслав на X Міжнародну виставку, що проходила у Мюнхені, свою картину «Карусель». Вона справила велике враження на німецьких поціновувачів мистецтва, а її автор отримав другу золоту медаль. Цю картину було придбано у приватну колекцію. Мюнхенські критики зазначали, що картина Мурашка вирізняється безпосередністю і життєрадісністю, чудово переданим у ній національним колоритом. Крім О. Мурашка на виставці одержали нагороди українські митці Г. Головков і К. Крижицький. У цьому ж році була організована персональна пересувна виставка полотен О. Мурашка у Берліні, Дюссельдорфі, Кельні. Він відправив на виставку 25 картин, які експонувалися і користувалися великим успіхом. У 1911–1912 рр. О. Мурашко брав участь у виставках «Сецесіона». Німецький критик А. Браун назвав його картину «Портрет В.А. Дитятіної» (1910) однією з кращих на виставці. У 1907–1912 рр. О. Мурашко викладав у Київському художньому училищі. У 1913 р. він відкрив власну студію, з якої вийшло чимало талановитих художників. З 1917 — основоположник і професор Української академії мистецтв.

У 1902 р. український художник-кубіст Д.Д. Бурлюк вступив до Мюнхенської академії мистецтв, навчався у майстерні професора Ю. Діца. Від 1903 р., майже рік, навчався в школі А. Ашбе. У 1909 р. у Мюнхені було створено «Нове об'єднання художників» на чолі з В. Кандинським і О. Явленським, до якого поряд з німецькими митцями входили і українські художники Д. Бурлюк, В. Іздебський та ін.³⁴ Восени 1909 р. Д. Бурлюк брав участь у виставці «Салону В. Іздебського», де його українські пейзажі мали великий успіх. Його твори експонувалися на міжнародній виставці кубістів, що проходила у 1910–1911 рр. На ній виставляли полотна від Франції — П. Пікассо, А. Дерен, від Росії — Н. Гончарова, В. Кандинський, В. Денисов. У салоні, що був організований журналом «Sturm» («Штурм») у Берліні у 1913 р., виставляли свої картини Д. Бурлюк, В. Кандинський та ін. У 1915 р. Д. Бурлюк написав картину «Святослав», в якій використав стиль старовинного українського живопису.

Восени 1909 р. український художник-графік Г. Нарбут, за порадою свого вчителя Н. Добужинського, вирушив для продовження освіти до Мюнхена. Він навчався в приватній студії професора Ш. Холоші, де вивчав стару європейську графіку. Велике враження на Нарбута справили побачені ним оригінали німецького живописця і графіка А. Дюрера — серія гравюр «Апокаліпсис» (1498), «Портрет молодої людини» (1521), «Чотири апостола» (1526), «Три селянина» (1527) тощо. Н. Добужинський у своїх спогадах писав, що ще у Петербурзі, навчаючись у майстерні І. Білібіна, Нарбут почав вивчати першоджерела, зокрема гравюри Дюрера та інших середньовічних майстрів³⁵. Справжньою школою майстер-

ності для художника було копіювання в музеях творів А. Дюрера. Німецька художня культура мала великий вплив на Нарбута. Він відвідував музеї, симфонічні концерти, спілкувався з німецькими художниками, зокрема з видатним німецьким графіком Ю. Діцем. О. Бенуа зазначав, що Ю. Діц стояв у одному ряду з такими художниками як Бердслей, Дюрер, Калло та ін. «Ця майже технічна риса — фантастичність лінії — складає особливість не тільки Ю. Діца, але і Кондера, Берслея, Сомова та ін. художників. Усім їм притаманний дар одним почерком, однією чудовою каліграфією, збуджувати інтерес, викликати якийсь фантастичний настрій», — писав О. Бенуа³⁶. Певне враження на Г. Нарбута справила архітектура Мюнхена, яку він з інтересом вивчав.

У творах українського графіка, виконаних у Мюнхені, відкрилась нова грань його таланту, створювалась власна манера виконання графічних робіт. Нарбут охоче звертався до спадщини різних часів, він відрізняється різноманітністю своїх образів. Про це свідчать його праці «Кіт перед м'ячем» (1909–1910), «Сцена під ліхтарем» (1913), «Ласкава лисиця» (1913). Він створив ілюстрації до казки В. Жуковського «Як миші ката ховали», народної казки «Дерев'яний орел», до казок Х.-К. Андерсена «Соловейко», «Стрибун», «Олов'яний солдатик», серію графічних малюнків до байок І.А. Крилова «Лисиця та виноград», «Бабка та мурашка» тощо³⁷. Міжнародна виставка книги, що відбулася в 1914 р. у Лейпцигу, принесла Нарбутові світове визнання³⁸. Його творчість позначена національною своєрідністю, зв'язком з українською художньою традицією.

Саме різноплановість інтересів і творчих пошуків сприяли досягненню високого професіоналізму. Але відірваність від батьківщини пригнічувала художника. Адже його творча уява завжди була органічно пов'язана з навколишнім світом. Художник розумів, що тільки повернення в Україну, до народних джерел культури може дати йому новий поштовх для подальшого творчого розвитку. У квітні 1917 р. Нарбут переїхав з Петербурга до Києва, де був обраний професором графіки, а 1918–1920 рр. — ректором Української академії мистецтв.

Підсумовуючи, можемо сказати, що у першій половині ХІХ ст. чимало німецьких художників працювали в Україні на посадах учителів малювання, гувернерів, двірських малярів тощо. Будучи носіями загальноєвропейських художніх тенденцій, вони прищеплювали своїм вихованцям інтерес до мистецтва, деяким із них давали надійні основи для професійної діяльності. Німецькі митці привносили в Україну сентиментально-романтичні настрої. Водночас на їхню спадщину помітний вплив мали давні мистецькі традиції України. У їхніх численних творах, виконаних в Україні, зображено побут, звичаї, щоденне життя українського народу, природу краю. Важливим виявом українсько-німецьких зв'язків у

образотворчому мистецтві в другій половині XIX — початку XX ст. було продовження навчання вітчизняних художників у Німеччині. У цей період Мюнхен був європейським художнім центром, де у приватних студіях навчалося чимало українських живописців і графіків. У Мюнхені вони брали активну участь у міжнародних виставках, художньому житті міста. У деяких містах Німеччини були організовані персональні виставки творів наших співвітчизників. Про популярність українських художників у Німеччині свідчить велика увага до них німецьких критиків і видавців. Знайомство з німецькою культурою, з сучасними напрямками західноєвропейського мистецтва відіграло велику роль у становленні українських митців. Однак, навчання у Німеччині не позбавляло їх національної самобутності, про що свідчить їх творчість. Набуваючи знання, професійну майстерність, використовуючи досвід зарубіжних митців, українські живописці в своїх картинах зберігали традиції української національної школи.

---

¹ Історія української культури. — Т. 4, кн. 2. — К., 2005. — С. 701.

² Історія Києва. — Т. 2. — К., 1984. — С. 187.

³ Історія української культури. — Т. 4, кн. 2. — К., 2005. — С. 738.

⁴ Рубан В.В. Український портретний живопис першої половини XIX століття. — К., 1984. — С. 147.

⁵ Там само. — С. 172.

⁶ Там само. — С. 173–174.

⁷ Там само. — С. 176, 178.

⁸ Історія української культури. — Т. 4, кн. 2. — К., 2005. — С. 756–757.

⁹ Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. Дожовтневий період. — К., 1983. — С. 142.

¹⁰ Там само. — С. 712.

¹¹ Там само. — С. 757.

¹² Затенацький Я.П. Невідомі твори Василя Івановича Штернберга (1818–1845) // Мистецтво, фольклор, етнографія. Наукові записки. Т. 1–2. — К., 1947. — С. 19.

¹³ Тарновський М. Качанівка // Хроніка 2000. — 1997. — Вип. 19–20.

¹⁴ Пархоменко І.В. Василь Штернберг. — К., 1978. — С. 10.

¹⁵ Там само. — С. 33.

¹⁶ Овсійчук В.А. Класицизм і романтизм в українському мистецтві. — К., 2001. — С. 385.

¹⁷ Там само. — С. 387.

¹⁸ Там само. — С. 382.

¹⁹ Глинка М.И. Литературное наследие. — Л.–М., 1952. — Т. 1. — С. 185.

²⁰ Шевченко Т.Г. Художник: повісті, автобіографія, щоденник. — Х., 2013. — С. 360.

- ²¹ Судак В.О. та ін. З досліджень про Т.Г. Шевченка. — К., 1968. — С. 25.
- ²² Кривач Д.П., В.А.Овсійчук, С.О.Черепанова. Українське мистецтво. Ч. III. — Львів, 2005. — С. 146.
- ²³ Шевченко Т.Г. Вказ. праця. — С. 360.
- ²⁴ Гузар І. Шевченко і Гете. — Торонто, 1999. — С. 18–19.
- ²⁵ Шевченко Т.Г. Вказ. праця. — С. 361.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Грабарь И. Арнольд Бёклин // Мир искусства. — 1901. — № 2–3. — С. 92.
- ²⁸ Грабарь И. Мюнхенские выставки «Secession» // Мир искусства. — 1900. — Т. 4. — № 13–24. — С. 101.
- ²⁹ Искусство, живопись, графика, художественная печать. — 1911. — № 2. — С. 98.
- ³⁰ Грабарь И. Мюнхенские выставки «Secession» // Мир искусства. — 1900. — Т. 4. — № 13–24. — С. 102.
- ³¹ Сарабьянов Д.В. Русская живопись XIX века среди европейских школ. — М., 1980. — С. 120.
- ³² Стернин Г.Ю. Русская художественная культура второй половины XIX — начала XX века. — М., 1984. — С. 102.
- ³³ Асеева Н.Ю. Украинское искусство и европейские художественные центры (конец XIX — начало XX в.) — К., 1989. — С. 137.
- ³⁴ Новохатко Л. Взаємини культур на шляхах історії // Діалог. — 2000. — № 1. — С. 173.
- ³⁵ Добужинский М.В. Воспоминания. — М., 1987. — С. 291.
- ³⁶ Мир искусства. — 1900. — Т. 4. — № 13–24. — С. 113–114.
- ³⁷ Білецький П. Георгій Іванович Нарбут. Нарис про життя і творчість. — К., 1959.
- ³⁸ Білецький П. Скарби нетлінні. Українське мистецтво у світовому художньому процесі. — К., 1974. — С. 122.

В статье рассматриваются основные направления украинско-немецких связей в изобразительном искусстве в XIX — начале XX в. Освещается деятельность немецких художников в Украине в данный период, а также обучение украинских живописцев в художественных школах Германии.

Ключевые слова: *Украина, Петербургская академия искусств, Мюнхен, изобразительное искусство, художник, картина, международная выставка.*

The article stipules on the main direction of Ukrainian-Germans relations in fine arts in XIX — beginning of XX c. It is highlighted the activity of German artists in Ukraine of the mentioned period as well as education of Ukrainian arties in Arts School of Germany.

Keywords: *Ukraine, St. Petersburg Academy of Arts, Munich, fine arts, artist, painting, international exhibition.*